

مسئله هفت: شروط غیر علمی ملکه اجتهاد

۱. مرحوم وحید بهبهانی در الفوائد الحائریه، ده صفت را به عنوان شروط پیدایش ملکه اجتهاد برمی شمارد. باید توجه داشت که این شروط غیر از چیزهایی است که به عنوان علوم مقدماتی برای اجتهاد مطرح شده بود.

این شروط در لسان ایشان، زمینه پیدایش «قوه قدسیه و ملکه قویه» است.

۲. ایشان ابتدا در عداد شروط اجتهاد، وجود «قوه قدسیه» را مطرح می کند و می نویسد:

«و من الشرائط، القوه القدسیه، و الملكة القویه و هو أصل الشرائط، لو وجد ينفع باقي الشرائط

و ينتفع من الأدلة و الأمارات و التنبيهات، بل و بأدنی إشارة يتفطن بالاختلالات و علاجها ...

و لو لم يوجد لم ينفع تنبيه للبديهيّات، و لا دليل للنظريّات، كما نشاهد الآن»^۱

۳. توجه شود که آنچه از ایشان به عنوان «اموری که ملکه اجتهاد متضمن آنهاست» خواهیم خواند، با آنچه

در مسئله ششم با عنوان علوم مقدماتی اجتهاد خواندیم، در چند جهت متفاوت است:

نخست آنکه، علوم مقدماتی، گاه شرط حصول ملکه اجتهاد است و گاه شرط اجتهاد فعلی است و گاه

شرط است برای آنکه موضوع مسائل فقهی شناخته شود. در حالیکه این امور که اکنون مطرح می کنیم،

فقط مربوط به ملکه اجتهاد است.

و دوم آنکه، علوم مقدماتی - که در پیدایش ملکه اجتهاد به عنوان شرط مطرح بودند -، از جنس «علم و

گزاره های علمی و مهارت های علمی» بودند، در حالیکه آنچه اکنون می خوانیم، مربوط به شروط

غیر علمی ملکه اجتهاد هستند.

شروط غیر علمی ملکه اجتهاد، در حقیقت صفات نفسانی و خصائص روحی هستند که اگر یک فرد نداشته

باشد، حتی اگر علوم مقدماتی را هم دارا باشد، به ملکه اجتهاد دست نمی یابد.

۴. مرحوم وحید بهبهانی، این شروط را چنین مطرح می کند:

یک) سلیقه مستقیم:

«أن لا يكون معوج السليقة، فإنه آفة للحاسة الباطنة، كما أن الحاسة الظاهرة ربما تصير مؤفة

مثل: أن يكون بالعين آفة تدرك الأشياء بغير ما هي عليه، أو بالذاتة أو غيرهما كذلك. و

الاعوجاج: ذاتي - كما ذكر - و كسبي، باعتبار العوارض مثل: سبق تقليد، أو شبهة أعجبه

غفلة»^۲

۱. الفوائد الحائریه، ص ۳۳۷

۲. همان

ایشان سپس راه شناخت اعوجاج سلیقه را چنین برمی شمارد:

«و طریق معرفة الاعوجاج: العرض على أفهام الفقهاء و اجتهاداتهم فإن وجد فهمه و اجتهاده وافق طريقة الفقهاء، فليحمد الله، و يشكره، و إن وجده مخالفا فليتهم نفسه، كما أن من رأى الأشياء خضرا- فيقول له أولو الأبصار السليمة: ليس فيها خضرة- يجزم بأن عينه مئوفة مغشوشة.

لكن ربما يلقي الشيطان في قلوبهم: أن موافقة الفقهاء تقليد لهم، و هو حرام و نقص فضيلة، فلا بد من المخالفة حتى يصير الإنسان مجتهدا فاضلا. و لا يدري أن هذا غرور من الشيطان، و أن حاله حينئذ حال ذى العين المئوفة، أو الذاتية المئوفة، أو غير ذلك حين ما قالوا له: ليس هاهنا خضرة أو مرارة أو غير ذلك، فيقول لهم: أنا أرى خضرة و لا أقدكم»^١

(دو) بحاث نبودن:

«أن لا يكون رجلا بخانا، في قلبه محبة البحث و الاعتراض و الميل إليه، متى ما سمع شيئا يشتبهى أن يعترض: إما حبا لإظهار الفضيلة، أو أنه مرض قلبى»^٢

(سه) لجوج نبودن:

«أن لا يكون لجوجا عنودا، فإننا نرى كثيرا من الناس- إذا حكموا بحكم فى بادى نظرهم، أو تكلموا بكلام غفلة أو تقليدا، أو من شبهة سبقت إليهم -أنهم يلجئون، و يكابرون، و من قبيل الغريق يتشبثون بكل حشيش، للتتميم و التصحيح، و ليس همّتهم متابعة الحق، بل جعلوا الحق تابع قولهم»^٣

(چهار) مستبد به رأى نبودن:

«أن لا يكون فى حال قصوره مستبدا برأيه، فإننا نرى كثيرا من طلاب العلم فى أول أمرهم فى نهاية قصور الباع و فقدان الاطلاع، و مع ذلك يستبدون بهذا الرأى القاصر الجاهل الغافل، فإذا رأوا كلام المجتهدين و لم يفهموا مرامهم- لقصورهم و فقد اطلاعهم- يشرعون فى الطعن عليهم:

١. همان، ص ۳۳۸

٢. همان

٣. همان

بأنّ ما ذكرتم من أين؟ و كلّما لا يفهمون، ينكرون، بل و يشنّعون عليهم، و لا يتأمّلون أنّ الإنسان في أوّل أمره قاصر عن كلّ علم، و كذا عن كلّ صنعة، و كذا عن كلّ أمر جزئيّ سهل، فضلا عن الأمور الكليّة العظام المشكّلة، و أنّه ما لم يكذّ و يجدّ في الطّلب و التّعب في تحصيل ذلك الجزئيّ لم يحصل له، فكيف يتوقّع درك الأمور المشكّلة العظيمة، و الوصول إلى مرتبة المحقّقين المجتهدين؟!»^١

ما می گوئیم:

ظاهراً فارق بین لجاجت و استبداد به رأی در نظر مرحوم بهبهانی آن است که در اوّلی فرد روی نظریه خود اصرار و لجاجت دارد ولی در دوّمی نسبت به نظریه دیگران بدبین است و بدون دقت در آن اشکال می کند و به عبارتی اصلاً به سخن و دلیل طرف مقابل، اعتنا نمی کند.

پنج) نداشتن حدّت ذهن زائد:

«أن لا يكون له حدّة ذهن زائدة، بحيث لا يقف و لا يجزم بشيء مثل أصحاب الجريزة»^٢

١. همان، ص ۳۳۹

٢. همان، ۳۴۰